

ПРІОРИТЕТНІСТЬ ВИДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. За деякими виключеннями стосовно окремих країн, аграрний сектор економіки один із найбільш регульованих у всьому світі. Він одержує державну підтримку як в економічно розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Пояснюється це значимістю аграрного виробництва для національних економік, його роллю у міжнародній торгівлі та ін. Необхідність державного регулювання аграрного сектора можна пояснити і тим, що це виробництво підпадає під значну кількість ризиків, зумовлених сукупністю різноманітних факторів. Це і загальні природні фактори, кліматичні умови, сезонність і обмеженість ресурсів аграрного виробництва, недостатність фінансування, низький рівень доходів аграрних товаровиробників, складність умов конкуренції з аналогічною продукцією на світовому ринку тощо. Вплив зазначених чинників може стримувати розвиток аграрного сектора і перешкоджати його ефективному функціонуванню, що зумовлює потребу у державному регулюванні та підтримці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державного регулювання аграрного сектора економіки присвячувала свої праці значна кількість вчених, серед яких О. Бородіна, П. Гайдучський, А. Гальчинський, В. Геєць, Ф. Горбонос, С. Дем'яненко, М. Калінчик, С. Кваша, М. Корецький, О. Крисальний, А. Лісовий, І. Лукінов, Ю. Лупенко, С. Майстро, М. Малік, О. Могильний, Л. Молдаван, О. Онищенко, Т. Осташко, Б. Пасхавер, О. Попова, І. Прокопа, П. Саблук, В. Ситник, Г. Черевко, О. Шубравська, О. Шульга, В. Юрчишин та ін. Водночас, значимість аграрного сектора для національної економіки України та вагомість державного регулювання у його розвитку зумовлюють необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою даної роботи є аналіз сучасного стану та рівня державного регулювання аграрного сектора економіки України, визначення основних проблем, що стримують розвиток сектора, окреслення шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи проблему державного регулювання аграрного сектора, необхідно, перш за все, розглянути законодавчу базу, яка визначає цей процес. Існує значна кількість законодавчих й нормативно-правових актів, які формують основу здійснюваних державних заходів. Зокрема, відзначимо такі нормативно-правові акти як:

1. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [1]. Згідно з даним документом, державна аграрна політика повинна спрямовуватися на забезпечення сталого розвитку аграрного сектора, бути комплексною і здійснюватись усіма органами державної влади й місцевого самоврядування, а також забезпечувати досягнення таких стратегічних цілей:

- гарантування продовольчої безпеки держави;
- перетворення аграрного сектора на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави;
- збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації;
- комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі.

Проте, сьогоднішні реальні досягнення аграрного розвитку стосуються лише перших двох цілей. Важливим є забезпечення виконання третього і четвертого завдання, встановленого даним Законом, для досягнення комплексного розвитку аграрного сектора економіки.

2. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [2]. Даний Закон визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінovій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також гарантування продовольчої безпеки країни (що переформулюється з попереднім Законом).

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» [3]. Закон урегульовує деякі положення щодо моніторингу аграрного ринку та ін.

4. Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» [4]. Цей Закон встановлює порядок тарифного і нетарифного регулювання імпорту сільськогосподарської сировини та продуктів її переробки для створення рівних умов конкуренції між продукцією вітчизняного

* Науковий керівник: Бородіна О.М. – д.е.н., професор, чл.-кор. НАН України

виробництва та продукцією нерезидентів, а також визначає деякі методи цінової підтримки сільськогосподарських товаровиробників України.

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Держаної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» [5], яка визначає фактичний стан аграрного сектора, причини виникнення проблем, а також шляхи їх подолання.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції перебудови системи державних субсидій, що надаються галузям національної економіки» [6]. Одним із розділів є «Підтримка сільського господарства», де визначаються принципи надання й використання державних субсидій в аграрному секторі економіки.

Також існує значна кількість державних заходів щодо підтримки економіки в цілому й аграрного сектора, зокрема. Вони приймаються, в основному, по ходу виникнення проблем і спрямовані на їх розв'язання. Негативним є відсутність єдиних державних підходів (прогнозних передбачень і механізмів протидії негативним проявам) щодо розвитку аграрного сектора України в ускладнених природно-кліматичних умовах, які є наслідком процесів кліматичних змін. Останні все частіше виявляють себе у практиці аграрного господарювання у формі посух або надмірного зволоження в окремих регіонах і в окремі часові періоди. Відповідно, необхідними є планові державні заходи комплексної протидії (у тому числі профілактики) окремим природним стихійним явищам і антропогенним проявам у системі аграрного господарства, а не долання існуючих наслідків.

Сучасний аграрний сектор України має значну кількість проблем, з одного боку, з іншого – він має надзвичайно великий потенціал, особливо це стосується вирощування сільськогосподарських культур, відгодівлі тварин і, як результат, – можливість забезпечення продовольством не лише внутрішнього ринку, але й зовнішнього. Окрім цього, в українському селі як соціально-аграрній структурі, значними є умови для розвитку туризму, рекреації, відтворення здорового населення (не лише сільського, але й міського), виробництва екологічно чистої продукції та біопродукції, вирощування лікарських рослин, збереження джерельно чистої питної води тощо.

Низький рівень внутрішніх інвестицій у сільськогосподарські підприємства спричиняє їхній складний фінансовий стан, а це, відповідно, робить їх непривабливими для зовнішніх інвесторів. Цей фактор тягне за собою відсутність належної матеріально-технічної бази підприємств, сучасних технологій, передової техніки і нових форм організації аграрного бізнесу. Отже, аграрні підприємства часто поступаються іноземним виробникам агропродовольчої продукції у конкурентній боротьбі. Дрібні аграрні виробники також перебувають в умовах незахищеності та недостатньої державної підтримки, що не дає їм змоги належно розвиватися і розширювати виробництво.

Недостатнє інвестиційне забезпечення спостерігається й у окремих сегментах аграрної сфери, що пов'язано зі значними інвестиційними розривами між задекларованими пріоритетами аграрної реформи і реальним станом економічних відносин, а також незавершеністю і половинчастим характером інституційних перетворень у сфері землекористування.

Основні різноспрямовані проблеми, які стримують розвиток аграрного сектора та повинні бути розв'язані, зокрема, за допомогою державного регулювання, визначені нами у таблиці 1. Зокрема, нами акцентується увага на природно-кліматичних та екологічних складових, як визначальних у розвитку сільськогосподарського виробництва. Зазначену пріоритетність у системі державного регулювання слід підкреслити тими соціальними та економічними ефектами, які пов'язані з віддаленими наслідками зміни клімату. Йдеться про необхідність спрямування розвитку землеробства, рослинництва, тваринництва на нових, науково обґрунтованих засадах – дослідження фізіологічних та біохімічних основ підвищення продуктивності аграрних культур в умовах зміни клімату, практичних селекційних розробок щодо виведення посухостійких сортів аграрних культур, розробок ефективних природоохоронних і агроекологічних заходів тощо.

Зазначені проблеми повинні бути враховані у процесах державного регулювання та стратегічного планування, зокрема, при розробці стратегії розвитку аграрного сектора та його суб'єктів господарювання.

Згідно із чинним законодавством, головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави є Міністерство аграрної політики та продовольства України (надалі – Мінагрополітики). Кожного року в Державному бюджеті України передбачаються видатки на дане Міністерство, тобто – опосередковано на аграрний сектор. Вони спрямовуються на розв'язання поточних проблем галузі та на перспективний розвиток аграрного господарювання.

Динаміка видатків, передбачених Верховною Радою України у Державних бюджетах України за відповідні роки (2000-2012) для фінансування Міністерства аграрної політики та продовольства України, подана на рис. 1.

У цілому, спостерігається стійке збільшення видатків на Мінагрополітики до 2008 року, після чого видатки різко знижуються (майже в 2 рази у 2009 році у зв'язку з наслідками відомої фінансової

кризи) і хоча в подальшому вони знову зростають (2010 і 2011 роки), у 2012 році видатки знову дещо зменшуються.

Таблиця 1

Проблеми розвитку аграрного сектора в сучасних умовах

	Сутність проблем
Макро-економічні	Недостатня оцінка ролі аграрного сектора в економіці України
	Недосконалий механізм державного регулювання аграрного сектора
	Диспаратетні відносини аграрного сектора з іншими секторами національної економіки
	Відсутність налагоджених взаємовідносин між різними ланками аграрного сектора
	Недостатньо розвинена інфраструктура аграрного ринку
Мікро-економічні	Недостатнє інвестиційне забезпечення аграрних підприємств
	Обмеженість доступу аграрних виробників до кредитних ресурсів банків, а також подорожчання цих ресурсів
	Низька ефективність використання сільськогосподарських угідь
	Нерозвинена інфраструктура заготівлі й збуту агропродовольчої продукції
	Збільшення спекулятивного попиту на аграрну продукцію як з боку вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів
Природно-кліматичні та екологічні	Зміна структури агроландшафтів
	Зменшення площі земель, придатних для ведення сільського господарства
	Дисбаланс між інтенсивним та екстенсивним розвитком аграрного сектора
	Забруднення й інтоксикація земельних і водних ресурсів
	Зменшення природного біорізноманіття
Соціально-економічні	Занепад села і його інфраструктури
	Недостатня увага держави до соціальних і економічних проблем сільського населення
	Зростання соціальної напруги на селі

Примітка: Побудовано автором

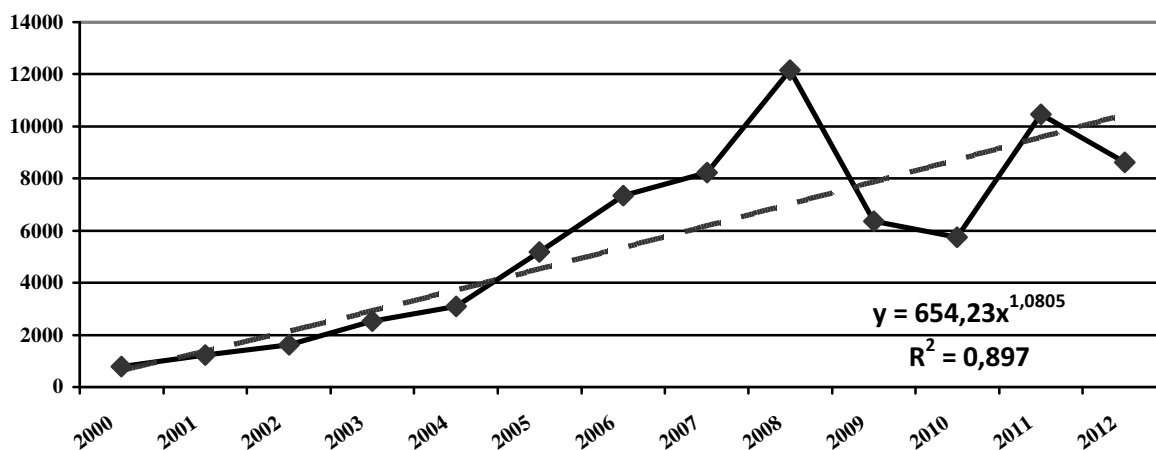

Рис. 1. Видатки Державного бюджету на фінансування Міністерства аграрної політики та продовольства України, млн. грн.

Примітка. Побудовано автором на основі [7]

Видатки на Міністерство, таким чином, описуються ступеневою функцією $y = 654,23x^{1,0805}$. При цьому коефіцієнт детермінації, який показує ступінь відповідності трендової моделі вихідним даним, є досить близьким до одиниці, тобто модель достатньо точно описує динаміку фактичних даних. За допомогою цієї функції можна передбачити видатки на наступні роки. Для Міністерства надзвичайно важливим є збільшення видатків, що сприятиме розвитку аграрного сектора економіки України.

Нами проведено порівняльний аналіз видатків на Мінагрополітики у 2009, 2010 та 2011 роках на основі Державних бюджетів [7] і казначейських звітів [8] за відповідні роки. Результати аналізу засвідчують, що загалом спостерігається недосягнення запланованого обсягу фінансування. Тобто, планування і регулювання знаходяться на неналежному рівні та потребують вдосконалення для

забезпечення розвитку аграрного сектора економіки України. У 2010 році відсоток виконання плану зростає майже до 94%, що на 4% більше рівня 2009 року. Проте у 2011 році цей відсоток значно падає і складає близько 71%. Позитивним є те, що обсяг видатків 2010 року перевищує обсяг 2009 року майже за всіма пунктами, хоча у 2011 році деякі статті видатків знову зменшуються. Загальний приріст фінансування у 2010 становить майже мільярд гривень (або 13,5%), що свідчить про посилення рівня підтримки аграрного сектора, збільшення державної уваги до нього. У 2011 році заплановані видатки значно зростають (майже на 4 мільярди порівняно з рівнем 2010 року), просто реальне фінансування не суттєво перевищує рівень 2010 року.

Узагальнено, фактичні видатки 2011 року були лише на 8% більші, ніж у 2010 році, і на 20% більші, ніж у 2009 році. Дана ситуація з фінансуванням залишає бажати кращого. Для розвитку аграрного сектора необхідні більші капіталовкладення, в тому числі й з боку держави.

Негативним для аграрного сектора є відсутність у 2011 році видатків на дорадчу службу, на заходи щодо захисту і підвищення родючості ґрунтів, державну підтримку обслуговуючих кооперативів, фінансову підтримку фермерських господарств. При цьому позитивним є створення нових напрямів видатків, таких як:

- фінансова підтримка створення оптових ринків сільськогосподарської продукції;
- державна підтримка галузі тваринництва;
- створення і впровадження інформаційної системи Мінагрополітики (хоча дана система поки що не була впроваджена).

Це засвідчує позитивні зміни в діяльності влади й органів місцевого самоврядування щодо підтримки та розвитку аграрного сектора економіки України.

Поряд із вищезазначеним, проблемою залишається нецільове використання бюджетних коштів, передбачених для фінансування аграрного сектора. Так, державна фінансова інспекція України, яка щороку контролює рух фінансових засобів усіх міністерств, в тому числі й Міністерства аграрної політики та продовольства України, підсумувала, що результати проведених упродовж 2006-2011 років контрольних заходів у системі даного міністерства свідчать про системне порушення норм законодавства, які призводять до значних втрат фінансових та матеріальних ресурсів. Наприклад, якщо за результатами ревізій за 2009 рік та I квартал 2010 року встановлено фінансових порушень на загальну суму 141 млн. грн., то за період 2010 року – I півріччя 2011 року такі порушення склали вже близько 467 млн. грн. [9].

Для оцінки ефективності вкладання коштів у розвиток аграрного сектора доцільно порівняти обсяг видатків з рівнем виробництва. Нами побудована статистична модель залежностей на прикладі Чернівецької області, яка показує взаємозв'язок між обсягом коштів, витрачених на державну підтримку сільськогосподарських підприємств, і чистим доходом від реалізації їхньої продукції. Даний зв'язок досліджено у розрізі коштів, отриманих за рахунок бюджетних дотацій (рис. 2) і за рахунок пільгового режиму оподаткування (рис. 3). Використовуємо дані 2011 року за сукупністю підприємств Чернівецької області, які отримали бюджетні дотації, і підприємств з пільговим режимом оподаткування.

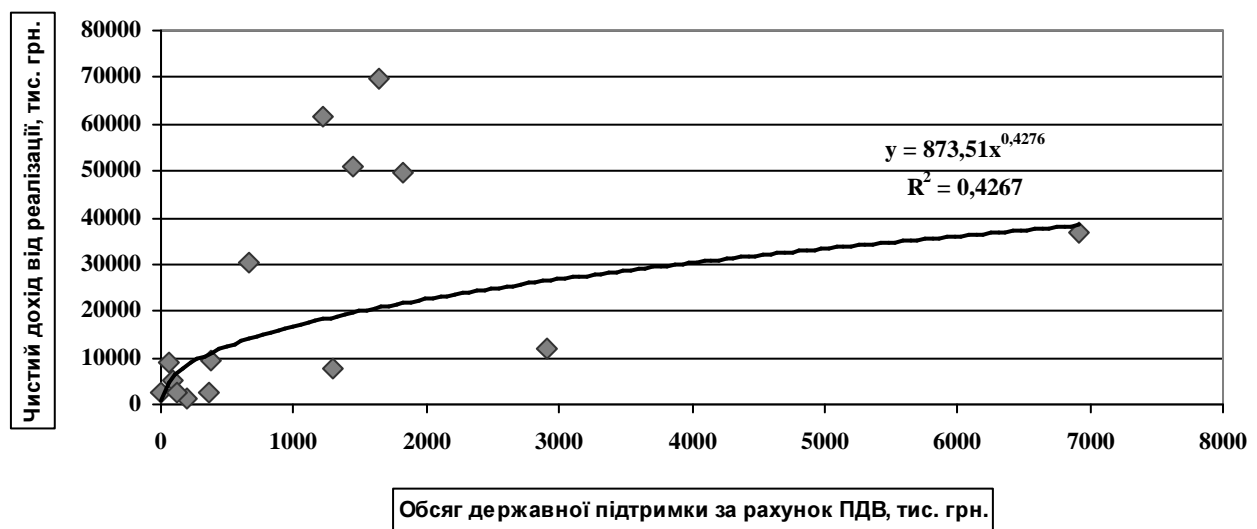

Рис. 2. Залежність між обсягами державної підтримки сільськогосподарських підприємств Чернівецької області за рахунок бюджетних дотацій та чистим доходом від реалізації їх продукції у 2011 році

Примітка: Побудовано автором на основі [10]

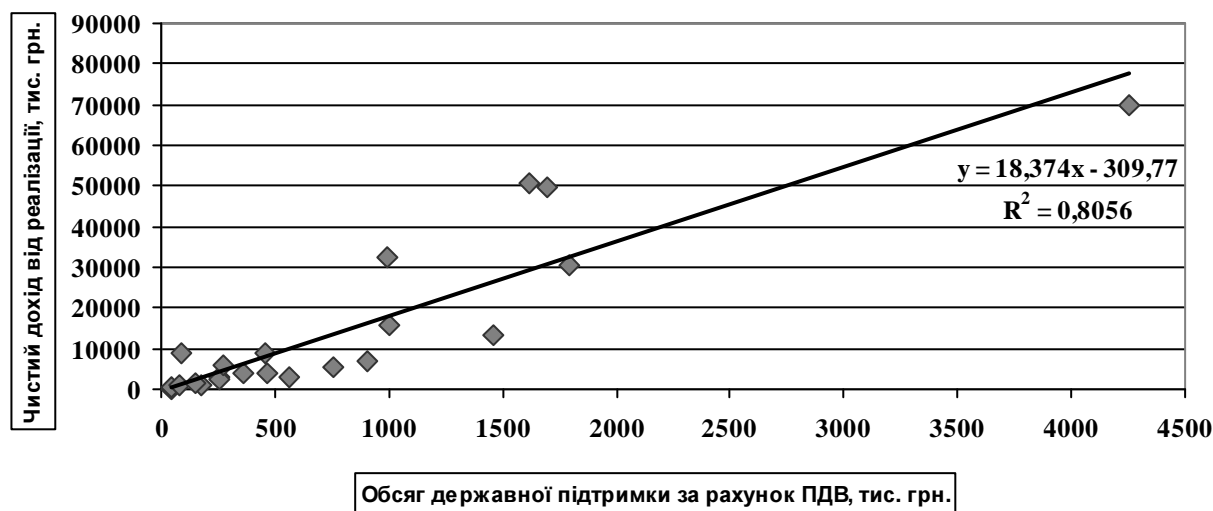

Рис. 3. Залежність між обсягами державної підтримки сільськогосподарських підприємств Чернівецької області за рахунок пільг в оподаткуванні ПДВ та чистим доходом від реалізації їх продукції у 2011 році

Примітка. Побудовано автором на основі [10]

Бачимо, що зв'язок між досліджуваними показниками ступеневий. Форма зв'язку – пряма, а тіснота – значна ($r = 0,6532$). Тобто, при зростанні видатків на підтримку сільськогосподарських підприємств Чернівецької області за рахунок бюджетних дотацій дещо збільшуватиметься також і їхній чистий дохід.

З рисунка 3 видно, що між досліджуваними показниками існує лінійна залежність. Форма зв'язку – пряма, а тіснота – дуже висока ($r = 0,8976$). Тобто, при зростанні рівня державної підтримки сільськогосподарських підприємств Чернівецької області за рахунок пільг в оподаткуванні (ПДВ) пропорційно і суттєво збільшуватиметься і їхній чистий дохід.

Водночас, звертає на себе увагу відмінність як між аналітичним вираженням (ступеневий, лінійний), так і між тіснотою (значна, дуже висока) зв'язків у розглянутих ситуаціях (рис. 2; рис. 3). Аналіз обох параметрів дозволяє дійти висновку, що за ступенем впливу на чистий дохід від реалізації сільськогосподарської продукції підприємств державна підтримка у формі пільг в оподаткуванні (ПДВ) переважає вплив бюджетних дотацій виробникам. Це може бути пояснено різним переліком охопленої підтримкою продукції (ширший у першому випадку), різними механізмами підтримки тощо.

Висновки з даного дослідження. При визначальній вагомості і важливості державного регулювання розвитку вітчизняного аграрного сектора існують окремі неузгодженості щодо його рівня і форм. Так, не викликає сумніву необхідність збільшення обсягу державної підтримки сільгосптоваровиробників. Водночас, не менше значення має забезпечення прозорості та умов рівної доступності різних категорій господарств до державного фінансування.

Результати проведених нами досліджень також дозволяють визначити пріоритетність видів державної підтримки сільгосптоваровиробників. За проведеними нами аналітичними оцінками, державна підтримка за рахунок пільг в оподаткуванні (зокрема, ПДВ) ефективніша порівняно з бюджетними дотаціями.

Водночас, розглянуті заходи державного регулювання вітчизняного аграрного виробництва практично не враховують кліматичних змін, рівень та суттєвий вплив яких посилюються сьогодні та становить у багатьох випадках загрози або значні ризики в системі ведення аграрного господарювання.

Отже, основними напрямками розв'язання питань щодо стану, рівня та видів державного регулювання розвитку вітчизняного аграрного сектора можуть бути такі:

- зростання обсягу державної підтримки розвитку аграрного сектора;
- збільшення інвестиційної складової у обсягах державної підтримки;

- забезпечення рівного доступу різних категорій сільгосптоваровиробників до державної підтримки розвитку аграрного сектора;

- у зв'язку із незабезпеченістю на достатньому рівні попередніх напрямів пріоритетним видом державної підтримки на даному етапі є збереження пільг в оподаткуванні (зокрема, ПДВ) сільгосптоваровиробників, що має, як засвідчують наші дослідження, більший вплив на результати їхньої діяльності;

- поступовий перехід у державному регулюванні від розв'язання поточних питань розвитку

аграрного сектора до стратегічних, зокрема – на засадах стратегічного планування. Особливо це актуально в умовах зміни клімату, що вплине і на аграрний сектор України.

Розв'язання цих питань становить завдання подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

Література

1. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 № 2982-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 1. – С. 17.
2. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – С. 527.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» від 04.06.2009 № 1447-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 43. – С. 638.
4. Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» від 17.07.1997 № 468/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 44. – С. 281.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19.09.2007 № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – С. 2715.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції перебудови системи державних субсидій, що надаються галузям національної економіки» від 31.03.2003 р. № 182-р // Офіційний вісник України. – 2003. – № 14. – С. 634.
7. Державні бюджети України за 2000-2012 роки [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [веб сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
8. Звіти Державної Казначейської служби України за 2000-2011 роки про виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс] // Державна Казначейська служба України : [веб сайт]. – Режим доступу: <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23599>
9. Звіт про результати роботи органів державної фінансової інспекції за 2011 рік [Електронний ресурс] // Державна фінансова інспекція України : [веб сайт]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index>
10. Статистична звітність підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність (без фермерських господарств) Чернівецької області за 2011 рік // Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2012.

УДК37.046.14 (477.62)

Савельєва Ю.М.,
аспірантка¹

Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Донецьк

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Найважливішим чинником забезпечення економічного зростання країни є якість освіти. Отримані знання та досвід під час навчання повинні стати капіталом та головним ресурсом економіки. За роки незалежності України стан освіти зазнав значних змін. Зменшення народжуваності у 90-х роках призвело до закриття дошкільних закладів та шкіл. Велика кількість вищих навчальних закладів в країні не додає певний престиж вітчизняній освіті у світових рейтингах. Кожен рік Україна поповнюється молодими спеціалістами з дипломами про вищу освіту, однак, невідповідність попиту ринку праці та пропозиції ринку освітніх послуг призводить до незатребуваності цих спеціалістів, безробіттю, зменшенню конкурентоздатності українських фахівців на світовому ринку праці. Виходячи з цього, особливого значення набувають дослідження структури освіти, а також виявлення причин, що негативно впливають на розвиток освіти в Україні. Розв'язання цієї проблеми потребує ретельного аналізу і подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку системи освіти в Україні присвячено праці таких науковців як Е.М. Ахромкін [1], Т.М. Боголіб [2], Ю.С. Дорофєєва [3], О.В. Перепелюкова [1] та ін. Однак, у більшості наукових розвідок мало уваги приділено аналізу структури освіти. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження.

¹Науковий керівник: Бойченко Е.Б., к.е.н., доцент